

© EPA PHOTO APRI/SETH MCCALLISTER

Fotografia de les Torres Bessones després de l'impacte del primer avió. Les Torres Bessones es van convertir en un emblema inesborrable arran dels atacs terroristes de l'11-S.

LA PSICOLOGIA DEL TERRORISME

UNA CRÒNICA NOVAIORQUESA

Adolf Tobeña

El darrer dilluns de maig els nord-americans celebren el Memorial Day, una festivitat dedicada als caiguts per la pàtria en les guerres on ha participat el país que capitaneja el món des de fa un segle ben llarg. La tradició demana una fonda observança del record i homenatges florals a les tombes dels soldats, però el fet de caure en primavera avançada converteix l'efemèride en un *weekend* immillorable per fer un tast de l'entrada del bon temps i gaudir de passejades i barbacoes ufanoses.

La comunitat de psicòlegs i neurocientífics que s'apleguen sota la convocatòria de l'Association for Psychological Science (APS) acostuma a aprofitar aquest pont de la darrera de maig per celebrar la seva convenció anual. Enguany, el 2006, van muntar l'aplec a Nova York, tancats en un elefantíac hotel al bell mig de Times Square, on arribava la remor festiva d'una ciutat que rebia milers de mariners empolistrats i educadíssims que se sumaven a l'esbarjo general mentre els diaris informaven de matances encobertes on haurien participat els seus companys de l'exèrcit de terra al vesper sunnita de Mesopotàmia. Aprofitant l'estada a Nova York, l'APS havia decidit dedicar una part de la convenció, al llarg d'una jornada gairebé sencera, al tema de la «psicologia del terrorisme». Era una iniciativa que tothom considerava molt valenta pel fet de venir d'un gremi exigent, força encapsulat en estudis subtils i per regla general molt poc procliu a trepitjar àmbits de disciplines socials més properes als trencacolls de la política. El programa, però, prometia molt perquè alguns dels grans noms de la psicologia i la neurociència cognitiva dels EUA eren allà per discutir a fons sobre una modalitat agressiva que convertí les torres de Manhattan en un emblema inesborrable arran dels atacs de l'11 de setembre del 2001.

**«TÉ O NO TÉ LA PSICOLOGIA
ALGUNA COSA
SUBSTANCIAL A DIR PEL
QUE FA A LES MOTIVACIONS
I ELS OBJECTIUS DELS
TERRORISTES I MÉS EN
PARTICULAR DELS
ATACANTS SUÏCIDES QUE
VAN SACSEJAR EL PODER
IMPERIAL DELS EUA?»**

■ APRENSIONS EXTREMES

L'inici, però, no va poder ser més decebedor, per tou i convencional. Encetà la jornada Daniel Kahneman, premi Nobel d'Economia 2002, el primer Nobel, per cert, que ha donat la psicologia (pels seus estudis sobre els biaixos en els judicis i en la presa de decisions humana), tot presentant la incursió de Paul Slovic als desafiaments per a les decisions racionals que implica l'amenaça del terrorisme. Slovic, antic col·lega de Kahneman i

respectadíssim expert en la percepció de riscos, fou molt poc incisiu. Comparacions impecables entre la percepció de risc davant perills llargament coneguts (malalties, cataclismes, tòxics ambientals...), respecte de perills més nous i incerts (crisi energètica, residus nuclears, canvi climàtic...), per acabar constatant que l'aprensió generada pel terrorisme en la societat dels EUA se situa en cotes màximes. Una aversió tan extrema que no permet distingir, per exemple, l'alarma davant els atacs bacteriològics tipus àntrax o davant les explosions per autoimmolació en indrets molt concorreguts. I que tampoc no acusa diferències òbvies de letalitat a causa de les puntuacions exagerades en una societat poc avesada als raids de càstig dels enemics.

Tòpics, tots ells, ben treballats però amb un agosarament nul per abordar el tema psicològic de fons: què hi ha al magí dels terroristes i com arriben a convèncer-se i a prendre les seues singulars decisions? La cosa començava a tenir l'aspecte d'una de les asèptiques sessions on els acadèmics es refugien en detalls tangencials per tal d'eludir el nus del problema: té o no té la psicologia alguna cosa substancial a dir pel que fa a les motivacions i els objectius dels terroristes, i més en particular dels atacants suïcides que van sacsejar el poder imperial dels EUA? Sort

Terrorista suïcida mostrant els explosius que envolten el seu cos. El terrorisme suïcida no és altra cosa que una opció estrictament racional quan un grup restringit i feble encara un combat contra un poder molt fort.

que Arie Kruglanski (College Park, University of Maryland), director d'un centre de recerca d'excel·lència creat per estudiar precisament això, trobà la dreuera profitosa.

■ LES MOTIVACIONS DELS TERRORISTES SUÏCIDES: IMMOLACIONS ADAPTATIVES?

Kruglanski rescatà el bon camí tot constatant la ignorància oceànica sobre els vectors motivacionals crucials dels terroristes i com és d'important la recerca per tal d'establir-los. En les interpretacions més habituals s'acostuma a consignar la font motivacional de base del terrorisme en dos àmbits preferents: 1) les raons ideològiques com: lluita contra l'opressió, intents d'aconseguir la supremacia d'un credo religiós o polític, resistència davant l'ocupació-humiliació, trobar sortides a la desesperació-marginació...; 2) les respostes personals dels integrants d'un grup bel·ligerant i fortament cohesionat com: fraternitat d'armes, lleialtat entre companys, ambició per assolir un estatut alt, deler de glòria terrenal o ultraterrenal... És probable que en la deriva vers el terrorisme hi participin diversos d'aquests elements motivacionals combinats de manera peculiar, però cal tenir present que els primers, els ideològics, serveixen sobretot per a legitimar, amb una narrativa elaborada i coherent, les accions mortíferes que es duen a terme. Els segons, en canvi,

«EL TERRORISME SUÏCIDA NO ÉS UNA CONDUCTA DESESPERADA D'UNA COLLA D'INDIVIDUS, SINÓ UNA OPCIÓ EXTREMA I PUBLICITADORA D'UNA FERMA AMBICIÓ DE VICTÒRIA PER PART D'UN GRUP COMBATIU»

nodreixen el bagatge acumulat per cadascú en l'itinerari dins una cèl·lula combativa. La jerarquia incitadora, els pesos i la seqüència dels diferents motors en les diverses modalitats d'accions terroristes encara no s'han establert, però. En qualsevol cas, cal tenir ben present que la noció de «propensió terrorista» com una «síndrome» (un perfil psicològic de trets ben caracteritzables a escala individual o grupal) no ha rebut cap mena de suport empíric fins ara. En canvi, la consideració del terrorisme com una «eina», com un «procediment estratègic» més, en el curs dels conflictes intergrupals, ha donat més fruits i ofereix més possibilitats practicables a l'hora de pensar i dissenyar mesures contraterroristes.

Clark McCauley (Bryn Mawr College, University of Pennsylvania), emfasitzà aquest plantejament del «terrorisme com a mitjà» i el duqué al moll de l'os de les estratègies combatives intergrupals. Indicà que allò que usualment s'anomena «terrorisme kamikaze», per accentuar-ne la raresa i la inversemblança, no és altra cosa que una opció estrictament racional quan un grup restringit i feble encara un combat contra un poder molt fort (una potència militar, per exemple), amb ànim d'intentar doblegar-lo i guanyar. No és, per tant, una conducta desesperada d'una colla d'individus, sinó una opció extrema i publicitadora d'una ferma ambició de victòria per part d'un grup combatiu. Des d'una perspectiva psicològica no importen tant els danys infligits en els atacs com la vàlua de les immolacions en tant que intimidatòries per a la poderosa diana que pateix el càstig, alhora que la base de suport del grup terrorista en surt encoratjada i enfortida. Morir per una causa és un poderosíssim argument per a la mobilització i la impregnació disseminadora de la narrativa predicada («l'ideal» perseguit) dins l'intragrup de reclutament. Com es pot dubtar de les intencions i el convenciment d'uns màrtirs així? Morir per una causa, a més, engega mecanismes automàtics de

comparació en l'intragrup a què pertanyen els sacrificats. Com es pot continuar passiu mentre hi ha uns altres que ho donen tot per la victòria comunal? Entre els simpatitzants més entusiastes dels combatents, els processos de comparació social arrossegueu vers l'emulació. De fet, l'impacte inspirador i arrossegador del martiri no és pas una cosa nova: l'han conreat líders religiosos, polítics i militars de tota mena de collites i condició, en totes les

© EPA/MOHAMMED SABER

Entre els simpatitzants més entusiastes dels combatents, els processos de comparació social arrosseguen vers l'emulació.

èpoques, quan les circumstàncies del combat són incertes. Vegeu, com a exemple, la cita extreta per McCauley del discurs potser més conegut de la història nord-americana, l'homenatge d'Abraham Lincoln als caiguts a Gettysburg, el 1863, en un moment en què la guerra civil encara no era guanyada: «D'aquests caiguts honorables retenim el fervor per la causa a la qual consagraren el seu darrer alè; som aquí per sortir-ne convençuts que el seu sacrifici no haurà estat en va». A més, l'exaltació del sacrifici dispara una competició interna a l'alça per tal d'excel·lir en la letalitat i la freqüència del martiri: no tots els grups palestins conreen l'autoimmolació atacant, però durant els anys àlgids de la segona Intifada es visqué una veritable escalada d'accions suïcides per part de Hamàs, Jihad, Màrtirs d'Al-Aqsa, Fatah..., per no perdre calada en la cursa (propagandística) de les atrocitats. A banda d'això, aquestes accions extremes busquen la resposta demolidora, hiperexagerada del gegant que es vol abatre, per tal d'incrementar els greuges i eixamplar així la base victimària de reclutament i l'entusiasme venjatiu de les noves llesves.

Hi ha, per tant, un conjunt de processos ben acotats per la psicologia que permeten acostar-se a la descrip-

«MORIR PER UNA CAUSA ÉS UN PODEROSÍSSIM ARGUMENT PER A LA MOBILITZACIÓ I LA IMPREGNACIÓ DISSEMINADORA DE LA NARRATIVA PREDICADA («L'IDEAL» PERSEGUIT) DINS L'INTRAGRUP DE RECLUTAMENT»

ció empírica de les llavors per al terrorisme suïcida, tot partint de la base que es tracta d'una estratègia grupal adaptativa i plenament racional en circumstàncies de combat altament desigual. McCauley ha començat a fer estudis, en mostres de joves nord-americans i ucraïnesos, dels processos d'activisme i de radicalització que poden dur al llindar del

sacrifici progrupal exigent a partir de mesures d'actituds basades en aquells conceptes.

■ SIMPATITZANTS DELS COMBATENTS SUÏCIDES: NEUROENDOCRINOLOGIA «ON SITE» A GAZA

En darrer terme, però, no és pas el mateix ser un simpatitzant de les cèl·lules bel·ligerants suïcides, que ser-ne un integrant actiu o culminar les passes finals del compromís immolatori. Com que les dues darreres condicions són difícils d'estudiar (per manca presumible de candidats) el neuròleg Jeff Victoroff (University of Southern California), es proposà obtenir dades dels primers, dels simpatitzants. Reclutà un equip de treball per investigar adolescents de la franja de Gaza comptant amb l'ajut de Robert Sapolsky, el recercador més conegut en l'àmbit de l'impacte de les lluites socials

© EFE/ALIAJI

El 86% dels adolescents a Gaza han intervingut en hostilitats contra les patrulles israelianes.

sobre les hormones d'estrès, a partir d'estudis en tropes de papions africans en llibertat. Victoroff presentà dades procedents de 52 xicots palestins amb una edat mitjana de catorze anys, 22 dels quals podien explicar històries de parents directes empresonats, ferits o morts per les tropes israelianes. A banda de passar-los qüestionaris convencionals de malestar psicològic (ansietat, depressió, preocupacions, autoestima etc.), construí una escala específica per mesurar sentiments d'opressió políticsocial (distingint entre opressió percebuda i atribuïda) i administrà, així mateix, mesures de religiositat, d'interès per la política i de simpatia per les activitats terroristes. Hagué de prescindir d'algunes preguntes (per exemple: «penses que la disposició al martiri és un manament obligatori de l'islam?»), perquè tota la mostra li contestà que sí i no serví per destriar res. Prengué mostres de saliva, un cop per setmana al llarg de 4 setmanes, per tal de fer determinacions de cortisol i testosterona en una replicació dels estudis de Sapolsky amb papions, en un ambient traumàtic de confrontació entre tropes humanes (cal tenir present, que estudis anteriors palestins havien establert que el 86% dels xicots d'aquesta edat a Gaza han intervingut en hostilitats —llançament de pedres o artefactes incendiàries— contra les patrulles israelianes).

**«LA DESESPERANÇA SOCIAL
COMPTA EN LES ACTITUDS
DELS ADOLESCENTS
SIMPATITZANTS DEL
TERRORISME, PERÒ TAMBÉ
HO FA LA COMBATIVITAT
HORMONAL DE PARTIDA»**

Els resultats mostraren, en primer terme, que els xicots de Gaza tenien unes puntuacions d'ansietat i depressió elevades, fregant la ratlla de la psicopatologia. En canvi, no mostraven una agressivitat destacable: les xifres es movien en el rang de la normalitat per a poblacions occidentals. Això constitueix un bon exemple de les limitacions i avantatges d'aquesta mena de

mesures psicomètriques: unes condicions de vida particularment precàries, amb preocupacions quotidianes intenses i poques perspectives de futur en un camp de refugiats, en una situació de conflicte armat crònic, es reflecteixen en una disfòria ansioso/depressiva que les mesures atrapen, mentre que les escales d'agressivitat no aconsegueixen reflectir una activitat combativa que exerceixen regularment la majoria dels xicots. Les puntuacions de depressió eren predictives de la simpatia pel terrorisme suïcida, de manera que a més desmoralització/desesperança consignada, més suport per aquella forma de lluita. Les mesures d'agressivitat, per la seva banda, eren predictives de l'opressió percebuda, de manera que, a més agressivitat, més sentiments d'opressió. Els nivells de cortisol, però, no s'associaven amb la depressió (en un resultat paradoxal, que contradiu centenars d'estudis previs molt ben establerts), mentre que sí que predien positivament el

nivell d'ansietat i negativament l'agressivitat, tal com pertoca. Això fa dubtar de la bondat de les mesures de «depressió» o de la caracterització d'aquella disforia/malestar/irritació/desesperança com a «depressió». Els resultats amb les xifres de testosterona poden aclarir-ho: no s'associaven pas amb l'agressivitat, ni amb les simpaties pel terrorisme, ni amb l'opressió percebuda per al conjunt de la mostra, però quan se separaven els vuit xicotets amb xifres més altes de testosterona respecte dels vuit amb xifres més baixes, els resultats eren llavors ben diferents. S'obtenien màximes expressions de simpatia pel terrorisme suïcida antiisraelià i màxima opressió percebuda en els nois amb més hormona masculina circulant. Conclusió: tal com calia esperar, hi ha una intervenció de la lluita per la dominància i l'estatus combatiu en els grups d'adolescents simpatitzants dels moviments terroristes palestins, de manera que els que tenen una activació d'hormones masculines més acusada es mostren com els més bel·ligerants, independentment de les condicions de vida. Per tant, la desesperança social compta en les actituds dels adolescents simpatitzants del terrorisme, però també ho fa la combativitat hormonal de partida. Tot això, reiterem-ho, val només per a una mostra (preciosa, però restringida) de simpatitzants en un indret particular. No ens diu res (o poca cosa) sobre els vectors que duen a la implicació directa en l'execució de les autoimmolacions atacants. Perquè convé insistir a dir que ésser simpatitzant i col·laborar amb grups que practiquen el terrorisme suïcida és una cosa, i prestar-se a ser l'ariet bomba n'és una altra.

En qualsevol cas, disposar d'aquesta mena de dades és molt valuós. Victoroff explicà que una recerca bibliogràfica de la literatura científica dedicada al terrorisme, els darrers quinze anys, donà 1.808 entrades; de totes elles, només 48 duïen dades empíriques (la majoria econòmiques i socioepidemiològiques), i tan sols 10 es referien a informació directa provinent d'individus que havien tingut implicació en cèl·lules suïcides. Per tant, la necessitat d'obtenir dades és imperiosa i el camí encetat en la convenció APS a Nova York servirà per obrir escaletxes. En la sessió de pòsters associada al simposi hi hagué una collita prometedora de dades vinculades, en més d'un cas, a un consorci de grups de recerca dels EUA que s'ha creat per als estudis empírics de la psicologia del terrorisme i del contraterrorisme. La majoria, però, feien referència a qüestions de percepció social o de biaixos en les actituds racials connectats amb l'impacte terrorista. La persistència de les memòries traumàtiques n'era també protagonista preferent, però, en aquest punt, els

treballs de la doctora Elisabeth Phelps mereixen un relleu especial.

■ «MEMÒRIES FLAIX» DE L'11 DE SETEMBRE ENTRE ELS NOVAIORQUESOS

Liz Phelps lidera un grup molt actiu a la New York University que ja havia fet estudis de neuroimatge amb fMRI (ressonància magnètica funcional), sobre l'esvaïment de les traces dels records traumàtics. El «Phelps Lab» és al costat de Washington Square, a Greenwich Village, no gaire lluny del districte financer de Manhattan i els tocà viure la tragèdia de l'11 de setembre com a veïns propers. Una setmana després engegaren un ambiciós estudi sobre la memòria d'aquells esdeveniments, aprofitant l'embranchada d'un ampli consorci de recerca creat a propòsit (9-11 Memory Consortium Research Program). El 17 de setembre de 2001 començaren les entrevistes a una mostra de 546 residents a Nova York i a ciutadans de molts altres indrets dels EUA fins a completar un total de 1.495 subjectes. Un any després, l'agost de 2002 repetiren l'interrogatori i tres anys més tard, l'agost de 2004, ho tornaren a fer. L'11 de setembre oferia una oportunitat òptima per analitzar l'evolució de les «memòries flaix» (records d'esdeveniments públics trasbalsadors), perquè l'impacte fou de tal magnitud que s'ha convertit en una fita per a definir una època de la vida de tots els que el visqueren en directe o dels que l'experimentàrem de segona mà (ha rellevat, de fet, en el magí dels nord-americans la pregunta-marca «on eres i què feies el dia que assassinaren el president Kennedy?»).

En comparar els resultats dels novaiorquesos respecte d'altres dels EUA, no aparegueren diferències globals en la consistència del record, ni a la setmana, ni a l'any, ni tres anys més tard. Hi hagué una fiabilitat similar a l'hora de detallar com visqueren la tragèdia, què feien i on eren, qui els acompanyava, com van reaccionar, on van anar, quins sentiments van tenir, etc. En alguns detalls, però, hi havia diferències substancials a favor dels novaiorquesos en la precisió del record: podien afinar amb més exactitud les especificitats dels atacs (nombre d'avions participants, hores i seqüència temporal dels atacs, lapse i ordre en què es van ensorrar les torres, on era i què va fer el president Bush mentrestant, etc.). Viure com a ciutadà aquells raids cataclísmics incrementava, per tant, la minuciositat del record i sobretot, la seguretat i la vivesa de les memòries. Com que la mostra de novaiorquesos contenia gent que va viure de prop, com a testimonis directes, l'ensulsiada de les Torres Bessones mentre

que d'altres ho visqueren des d'indrets allunyats de Manhattan, muntaren dos grups diferents per tal de comparar els records respectius i demanar-los que rememoressin seqüències particulars dins un equip fMRI, mentre els feien escanejats cerebrals durant la rememrança de la vivència traumàtica. El grup de testimonis directes havia d'haver viscut la tragèdia al Downtown, amb el Campus NYU com a punt màxim d'allunyament (a 2 milles del World Trade Center), mentre que per al segon grup exigiren haver-la viscut com a mínim del Midtown enllà (4,5 milles del World Trade Centre). Aparegueren diferències clares amb un increment en la intensitat, la vivesa, la sensació d'amenaça i les experiències sensorials peculiars (qualitats de l'olor de l'aire, per exemple), per al grup de testimonis propers. Els novaiorquesos allunyats del punt catastròfic sovint deien, de fet, que no havien vist res en directe; que en saber la notícia ho havien seguit per Internet o televisió. En els testimonis propers a la zona atacada que eren capaços, fins i tot, de descriure subtileses olfactives de la jornada, aparegueren relacions entre la vivesa/amenaça del record i l'activació de l'amígdala cerebral esquerra així com d'algunes regions hipocampals. Per tant, la qualitat de les «memòries-flaix» varia en funció de la proximitat a l'esdeveniment trasbalsador. Només els testimonis propers mantenen criteris de minuciositat i vivesa de la memòria, amb forta resistència a l'oblit. La resta

Imatges de Nova York fetes durant el cap de setmana del Memorial Day de 2006. Segons els treballs de Liz Phelps, tres anys després de la tragèdia de l'11-S la gent que la va viure de prop encara conservava records dels fets amb gran minuciositat i vivesa, amb forta resistència a l'oblit.

Fotografies d'algunes de les tortures comeses a la presó d'Abu Ghraib. Les fotografies les van fer els mateixos torturadors.

de ciutadans que visqueren el sotrac, fan servir l'esdeveniment com a senyal de la seva trajectòria vital i en retenen elements marcadors, però la cura i la vivència del record és inferior i amb poc impacte cerebral quan es recorda la vivència. Són dades que confirmen diversos estudis que ja havien trobat esquerdes en la suposada fortalesa de les «memòries flaix».

■ ABU GHRAIB: LA «BANALITAT» DE LA TORTURA I L'«EFECTE LLUCIFER»

Philip Zimbardo atapeí la sala on havia de dissertar sobre «l'efecte Llucifer». Fou rebut amb «bravos» i aclamacions entusiastes per una parròquia formada majoritàriament per postgraduats joves. Zimbardo és una llegenda de la psicologia nord-americana: un xicot del Bronx criat a Manhattan, on havia guanyat els primers calers com a noi dels caramels a les funcions de Broadway, escalà fins a liderar un potent Departament de Psicologia Social a Califòrnia i aconseguí que els seus manuals fossin els més usats als EUA i també en molts indrets d'Europa (les seves sèries «Psicologia i vida» en vídeo/DVD han arribat a milers de llars catalanes, valencianes i balears, amb una introducció del televisiu Dr. Joan Corbella). A Zimbardo li surten els recursos d'actoràs per tots els porus. Com a catedràtic emèrit de Stanford i president (retirat) de l'APS, encara troba gust a impartir cursos multitudinaris, continua impulsant recerca i es dedica a un apassionat activisme anti-Bush que amb tota seguretat el rejoyeneix i li dóna notorietat (només cal acudir a la seva impactant web, <www.zimbardo.com>, per tenir un exemple de les seves múltiples i publicitades iniciatives).

**«ELS HUMANS ORDINARIS,
SENSE CAP MENA
DE DESVIACIÓ
O PSICOPATOLOGIA,
QUAN S'INTEGREN EN UNA
ESTRUCTURA D'AUTORITAT
RESPECTADA POSEN
EN MARXA MECANISMES
D'OBEDIÈNCIA QUE PODEN
DUR A LA TORTURA FÍSICA
DE PERSONES INNOCENTS»**

Zimbardo ha adquirit un relleu especial, els darrers anys, com a personatge popular, perquè es va significar en la defensa d'un dels soldats condemnats per les tortures i vexacions comeses a la presó d'Abu Ghraib, sobre presoners iraquians. En concret, del sergent Ivan «Chip» Frederick, un exemple característic, segons totes les dades, del noi americà normalíssim, equilibrat, bon minyó i bon cristià, apreciat en la seva comunitat, casat, lleial i pare adoptiu amatent, però que a Abu Ghraib era el que acostava

els gossos a les cares dels presoners (en fotografies que feren la volta al món) i participà activament en la simulació de tortures elèctriques i en les vexacions sexuals immortalitzades en imatges que prenién els mateixos soldats. Davant aquell comportament infamant i després de la corresponent investigació disciplinària, l'exèrcit i l'administració dels EUA s'apunten a l'explicació de les «pomes podrides» dins un cistell majoritàriament exemplar. De fet, els soldats participants foren degradats i exclosos de l'exèrcit, i la responsabilitat s'estengué també a alts oficials de la presó amb degradacions que arribaren al rang de general. Zimbardo, per contra, manté que les conductes observades i filmades a Abu Ghraib són plenament esperables en unes condicions com les que es donaven allí i que no se'n pot responsabilitzar els xicotets i xicotetes perquè no és pas un problema d'unes poques pomes podrides, sinó d'un cistell putrefacte. En les seves paraules «no és pot ser un cogombret dolç en un pot de vinagre».

La posició de Zimbardo deriva no solament de l'anàlisi objectiva de la situació a Abu Ghraib (por,

revengeja per pèrdua recent de companys, sobresaturació de presoners, sobrecàrrega de treball, indicacions de l'autoritat de pressionar els interrogats etc.), que les investigacions oficials ja han reconegut. Deriva sobretot de dècades de sòlida recerca en psicologia social que mostren que la «majoria» dels humans traspassen les ratlles de contenció i s'apunten a la humiliació, la vexació i la tortura de víctimes quan les «condicions contextuais» ho afavoreixen. Els experiments que fonamenten aquesta afirmació són a tots els llibres de text de psicologia i mostren que els humans ordinaris, homes i dones perfectament normatius, sense cap mena de desviació o psicopatologia, quan s'integren en una estructura d'autoritat respectada posen en marxa mecanismes d'obediència que poden dur a la tortura física de persones innocents (experiments «Millgram», als anys cinquanta, replicats en milers de subjectes i en condicions molt variades); i que quan han de vigilar presoners o detinguts en condicions favorables a la deshumanització i desindividuació com ara la identificació numèrica, els uniformes disminuïdors, les manilles, els grillons, les bosses al cap, etc. (experiment «La presó de Stanford», 1971, liderat pel mateix Zimbardo), apareixen totes les conductes que foren registrades a Abu Ghraib (incloses les vexacions sexuals i les «fotografies trofeu» per tenir constància de la «banalitat festiva» dels esdeveniments). Zimbardo brodà la presentació: mostrà vídeos dels fets d'Abu Ghraib que mai no han passat sencers les televisions, rememorà la gestació d'aquells experiments clàssics tot il·lustrant la potència de les repeticions i els afinaments que s'hi han fet posteriorment; i acabà mostrant interioritats de la vida normalíssima del sergent «Chip» Frederick del qual n'ha esdevingut amic des que participà en la seva defensa jurídica. Tota la xerrada anava, de fet, dedicada a publicitar el seu proper llibre, *L'efecte Llucifer: com convertir la bona gent en dimonis*, que, segons va dir, havia lliurat a la seva editorial el dia anterior aprofitant la visita a Nova York. L'abrandament el dugué a reclamar molta més estona que l'hora de conferència assignada pel Congrés i l'auditori, entusiasmat, li permeté mitja hora addicional de discurs dedicat, en els trams finals, a vituperar l'administració Bush («la més incompetent de la història dels EUA, que s'ha dedicat a muntar “cistells putrefactes” en la seva guerra desenfocada contra el terror

tot malmetent, de pas, el prestigi del poble nord-americà al món»).

El problema principal amb aquestes aproximacions «contextuals/situacionals» tan apreciades per la psicologia social és que pot dur a no condemnar ningú (fora del «Bush/Llucifer» de torn, per descomptat). Zimbardo destacà el paper dels «herois» que en els experiments esmentats i en la vida real (hi hagué denúncies internes a Abu Ghraib de soldats nord-americans) es rebel·len contra la pressió contextual per més forta que sigui i es neguen a discriminar, vexar o torturar víctimes. Però a mi em sembla que no n'hi ha prou de destacar el paper dels herois-excepció, gairebé sempre presents, en major o menor proporció, per tal de resoldre el problema de la gradació d'implicacions i de culpes. Hi ha d'haver, em sembla, anàlisi psicològica fina per jerarquitzar les responsabilitats individuals en les conductes delictives comeses en el marc d'una pressió grupal.

**«HI HA D'HAVER ANÀLISI
PSICOLÒGICA FINA PER
JERARQUITZAR LES
RESPONSABILITATS
INDIVIDUALS EN LES
CONDUCTES DELICTIVES
COMESSES EN EL MARC D'UNA
PRESSIÓ GRUPAL»**

Així ho entengué el jutge del cas Frederik, negligint les argumentacions de Zimbardo, quan condemnà severament aquell soldat perquè va entendre que gairebé sempre hi ha marge de llibertat en les accions de cadascú, i d'aquest principi se'n deriva la necessària assumpció de responsabilitats. Al capdavant, no tota la gent que treballava a la presó d'Abu Ghraib actuà de la mateixa manera. Entre els mateixos participants d'aquell macabre episodi torturador també hi hagué diferents graus d'implicació. Aquesta

regla tan senzilla i sàvia, que els juristes prudents procuren aplicar des de fa mil·lennis, els científics socials de la nostra època (amb la força d'uns quants experiments i dades darrere, plenament pertinents però parcials) sovint acostumen a oblidar-la. ☹

BIBLIOGRAFIA

- ATLAN, S., 2003, «Genesis of suicide terrorism», *Science*, núm. 299 (5612), pp.1534-1539.
- FISKE, S. T.; HARRIS, C. T; CUDDY, A. J. C., 2004, «Why ordinary people torture enemy prisoners?», *Science*, núm. 306, pp. 1482-3.
- GAMBETTA, D. (ed.), 2005, *Making sense of suicide missions*, Nova York, Oxford University Press.
- PAPE, R. A., 2005, *Dying to win: the strategic logic of suicide terrorism*, Nova York, Random House.
- SAGEMAN, M., 2004, 2005, *Understanding terror networks*, Filadèlfia, University of Pennsylvania Press.
- TOBENA, A., 2004, *Màrtirs mortífers: biologia de l'altruisme letal*, València, Bromera/PUV.

Adolf Tobena. Departament de Psiquiatria i Medicina legal, Institut de Neurociències, Campus de Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona.